

Posudek habilitační práce Mgr. Aleny Smieškové, PhD.,

HRANIČNOSTĚ AKO KULTÚRNY A KRITICKÝ IDIÓM

INBETWEENNESS AS A CULTURAL AND CRITICAL IDIOM

(rukopis, Nitra 2015, 85 stran).

Badatelka střední generace Alena Smiešková je prostřednictvím svých vědeckých prací dobře známá v oblasti myšlení o současných literárních proudech spjatých s postmodernismem nebo do tohoto široce rozuměného pojmenování přímo subsumovaných.

V předložené habilitační práci vychází z některých obecněji přijímaných premis postmodernismu, chápaného jako široký filozofický, umělecký i společenský proud druhé poloviny 20. a počátku 21. století. Zejména jde o relativismus a z něj plynoucí další charakteristiky postmodernismu, které lze již spatřovat zakomponované do konkrétních textů (samozřejmě nejen literární povahy). Relativizuje se minulost, historie, vše je provázáno sítí intertextuálních vztahů, což vede k vytváření uměleckých forem založených na různorodosti a oslabené historické autentičnosti. Nejvíce ji poutá hraničnost, místa nejednoznačná, místa střetávání, tranzitivní zóny.

Ve výzkumech se Alena Smiešková opírá o výsledky práce zejména anglo-americké provenience, které kriticky rozebírá a zhodnocuje, zároveň je metodicky vhodně vytěžuje a používá při vlastní analýze. Čelné místo mezi badateli, o něž se A. Smiešková opírá, obsadil Frederick Jameson. Druhým guru postmodernismu v její práci je J.-F. Lyotard, jehož práce jsou ve střední Evropě ještě více zdomácněné nežli práce Jamesona. Lyotard se jeví ve svých úvahách hlubším, filozofičtějším, v historii filozofie zabydlenějším autorem a vykladačem. Badatelka však neulpívá pouze na povrchu: v kritickém přehlednutí literatury týkající se reprezentovatelnosti v literatuře a jiných druzích umění si všímá rovněž estetiky postmodernismu, karnevalizace, problému identity, kategorie „pravdy“, ale i matérie tak říkajíc základní – jazyka, resp. rozbitého jazyka či specifického metajazyka.

Úvodní prvá kapitola habilitační práce tak otevírá celý vějíř otázek, které si žádají odpovědi. Na ty se dostává v následujících kapitolách habilitační práce, v níž Alena Smiešková soustředila pozornost ke konkrétním textům, které podle jejího názoru způsobily změny v oblasti světové literatury i filmu.

Mezi prvými si všímá (ve druhé kapitole) Vladimíra Nabokova, který je známým spisovatelem a vlivným autorem nejen v Evropě, ale – jak ukazuje Smiešková – ještě výrazněji zapůsobil na autory americké. S odkazem na jeden z esejů Leslieho Fiedlera upozorňuje, že tradice románu je spjata s populární literaturou, a když román ve 20. století dospěl, stal se nehybnou formou, kterou autoři přestali využívat, protože nevystihovala dynamiku technicky a technologicky složitějšího světa. Podle Fiedlera může dojít k oživení, pokud bude román transformován do podoby „mezi vysokým a nízkým“. Do této situace v šedesátých letech 20. století doslova vpadává Nabokov se svou Lolitou: téma a její zpracování jsou nové, až šokující, odporující (nejen) americké morálce střežené vydavateli. Nejde však jen o morálku, jde i o politickou korektnost: jako by vše, co souvisí s románem, který už od francouzského vydání si nese pečeť románu pornografického, vyvolávalo od počátku kontroverze a

nejednoznačnost (je to ještě román modernistický, nebo postmodernický? je to záznam reality, nebo imaginativní svět vytváří realitu? apod.). Protikladnost a nejednoznačnost (hraničnost), jak ukazuje Smiešková, lze vidět již v práci Nabokova s jazykem: cílem jazyka není primárně komunikovat, jazyk u Nabokova slouží k vytvoření něčeho poetického, ale zároveň ke glosování, ironizování, komentování... Badatelka si všímá rovněž heterogeničnosti narace, hybridizace formy, kterou Nabokov zvolil. I na jménech postav ukazuje A. Smiešková nejednoznačnost, kolísavost významů a mnohokódovost jednotlivých sdělení, což vše patří ke znakům postmoderního textu. Ani postavy v takovém textu se nevyznačují jednoznačnou identitou, přebírají masky a hrají v textovém světě vícero rolí.

K problému (literárního) jazyka a k jeho omezeným schopnostem postihnout reálný svět kolem nás (zjednodušeně řečeno: omezenost jazyka = omezenost naší existence) se vrací Alena Smiešková rovněž v kapitolách týkajících se času v literárním textu, možnosti tvořit v textovém světě historii, budování identity apod. Vybírá si k tomu opět kvalitní texty ze světové literatury, ať již jde o texty o novodobém otroctví (Tony Morrisonová), nebo vytvářející před čtenářem obraz holocaustu. Vychází zde a komentuje názory vyjádřené v eseji Waltera Benana Michaelse, který přemýšlí nad tím, jak vzpomínky a situace, které autor nezažil, přesto dokáže vytvořit ve „světě ze slov“; de facto tak takový spisovatel vytváří historii, resp. její transformovanou podobu. Ale Smieškovou zajímají rovněž literární postupy, s jejichž pomocí autoři stavějí postmoderní texty: ukazuje to na příkladě textů Philipa Rotha, který asi jako jeden z prvních autorů používá při tematizování tragického osudů Židů hravé ironické a smíchové postupy, do té doby pro dané téma nepoužívané až tabuizované (nevhodné). V postmoderním rouše autor přitom řeší otázky pátrající po etickém rozměru holocaustu, otázky historické pravdy apod. Badatelka nezůstává jen u sledování autora a jeho techniky psaní, všímá si i druhé poloviny modelu literární komunikace – čtenáře.

V současné době, v níž stále centrálnější místo zaujímají multimédia, nemohou ani literární teorie a kulturologie zůstat mimo tuto oblast. Nepřekvapí proto, že Alena Smiešková jednu část své habilitační práce věnovala vybraným snímkům světové kinematografie. I při analýze narácí ve filmech si badatelka všímá estetických kategorií a pracuje (nejen) s instrumentářem literární vědy. Dá se dokonce říci, že vědu o umění /vědu o literatuře/ přesahuje směrem ke kulturní antropologii.

Téma hraničnosti je tak ukázáno v různých modech a na několika příkladech. Hledání tranzitivních zón a jejich objasňování zároveň dobře ukazuje předěly kulturněhistorické (moderna x postmoderna) nebo změny kvalit estetických kategorií (např. čas narace) a vnímání kategorií ryze antropologických (např. vina x trest a jejich nejednoznačná definice z důvodu víceznačnosti v postmoderním světě). Nic se neodehrává jen v centru nebo na periferii, nic není černé a bílé, je zapotřebí studovat hranici, místo setkávání nebo střetu. Konečně centrum ani současný svět nezná: proměna, kterou způsobil internet a elektronická média, a vytvoření globální vesničky ze zásady odporuje dělení na „střed“, „centrum“ a „periferii“: vše může být centrem i periferií zároveň.

Badatelka v habilitační práci prokazuje dobrou znalost literární teorie, má přehled o současných badatelských školách a názorech (Fiedler, Hassan, Lyotard, Mc Halea aj.), dokáže myšlenky ze zahraničních literárněvědných a uměnovědných soustav srozumitelně a jasně interpretovat, poměřit domácím stavem a aplikovat na vybrané texty. Není jí cizí ani literární a kulturní historie a problematika vztahová (např. při interpretaci textů Morrisonové vede komparace s gothic novel, Benigniho film vnímá na pozadí renesanční commedia dell'arte), vedle postmodernismu se dotýká

i dalších aktuálních témat nejenom literárněvědných, např. gender studies, postkolonialismus, multikulturalismus apod. Jde prostě z její práce znát, že literární a kulturní historii vidí jako provázaný systém, jednotlivé artefakty a děje vnímá propojeny sítí vztahů, jako by si texty (v nejširším pojetí) z jednotlivých kulturněhistorických epoch mezi sebou vzájemně podávaly ruce.

Lze samozřejmě diskutovat o některých termínech, které autorka v práci používá. Otevřela nicméně oblast interdisciplinární, proto ne všechny termíny mají též význam jako ve vědě literární nebo v estetice. Ocenit je třeba její znalost zahraniční literatury (práce je ostatně napsána v angličtině). Pro případné knižní vydání bude třeba sjednotit poznámkový aparát.

Práci Aleny Smieškové *Hraničnosť ako kultúrny a kritický idióm / Inbetweenness as a Cultural and Critical Idiom* doporučuji přijmout k obhajobě a na základě této práce po příslušných procedurách habilitačního řízení udělit badatelce vědecko-pedagogický titul „docent“ pro příslušný obor habilitačního řízení na Filozofické fakultě Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

prof. PhDr. Libor Pavera, CSc.

V Praze 27. 05. 2015